

УДК 94(477.83/.86):262.12

Іван ПАТЕР

*Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України***ГРОМАДЯНСЬКА ПОЗИЦІЯ МИТРОПОЛИТА АНДРЕЯ ШЕПТИЦЬКОГО ТА ЙОГО СУСПІЛЬНА ПОШАНА**

Однією з найвеличніших історичних постатей українства ХХ століття є Митрополит Андрей Шептицький. Його діяльність благотворно відбилася на всіх сторонах громадського і духовного життя українського народу по всіх закутках світу. У статі доведено, що митрополит як духовний провідник українців прагнув, передусім, національно освідомити свій народ, вивести його зі становища провінційності на широкий європейський шлях, піднести до рівня розвинутих народів світу. Розглянуто комплекс заходів, які спрямовувалися на вшанування його пам'яті.

Ключові слова: *Андрей Шептицький, УГКЦ, Галичина, радянська влада, національна ідентичність.*

Будучи великим всеукраїнцем, Митрополит А. Шептицький у виступі перед Центральною Радою у 1917 році, після звільнення з царської неволі, так накреслив план українського державотворення: «Якщо Україна хоче жити вільним життям, то мусить обов'язково відокремитись від Москви. Вона мусить стати незалежною державою, шукати собі союзників між іншими вільними народами і державами, які піддержали б її слушні вимоги та допомогли б в боротьбі проти московської агресії...

Згодом голова Директорії Української Народної Республіки Володимир Винниченко мав намір поставити А. Шептицького на чолі Української помісної Церкви з метою духовного об'єднання українського народу².

У міжвоєнний період Митрополит Шептицький особисто звертався до польського уряду проти проведення пацифікації на західноукраїнських землях, відкрито виступив в обороні прав православних українців Холмщини проти ревіндикації (конфіскації) їхніх храмів, які колись належали уніатам, чимало зробив для зміцнення монашества. У 1929 р. за допомогою ректора Львівської духовної семінарії о. Йосифа Сліпого Митрополит заснував Богословську академію як основу майбутнього Українського Католицького Університету. У 1931 р. за його ініціативою в рамках Католицької акції створено мережу католицьких організацій мирян, засновано низку періодичних видань. Коштом Митрополита як одного з найщедріших опікунів постала велика кількість добродійних і благодійних товариств.

¹ Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.). - Київ, 2005. - С. 5.

² Цегельський Л. Від легенд до правди: Спомини про події в Україні зв'язані з Першим листопада 1918 р. - Львів, 2003. - С. 185-186.

Греко-Католицька Церква виступала проти поширення у західноукраїнських землях комуністичної ідеології, переслідування віруючих і порушення основних прав людини у Радянському Союзі. У пастирському посланні від 3 серпня 1936 р. з приводу організації комуністами Західної України, Польщі та інших держав т.зв. «Народного фронту» Митрополит наголошував: «.Дотеперішній, дев'ятнадцятилітній досвід виказав як на долоні, що коли большевики говорили про свободу - розуміли неволю, коли говорили про добробут - тим словом називали голод, коли говорили про ради, совети - тим називали систему, в якій нікому невільно висказувати свої думки; коли говорили про владу селян - розуміли систему, в якій селянин змушений до безплатної роботи, за яку не дістає навіть достаточного кусника хліба. А коли говорили про владу пролетаріату, то пролетаріатом називали касту, що кров з народу витискає»¹.

Вся діяльність Митрополита Шептицького не залишалася непоміченою з приходом радянської влади до Галичини. Адже він, ієрархія та духовенство Греко-Католицької Церкви не приховували свого неприязного ставлення до комунізму і тих процесів, що відбувалися в Радянському Союзі. «Комуніст а християнин - то як вогонь і вода, що разом в одному місці не можуть бути», - наголошував Шептицький². Він застерігав духовенство і вірних, що «комунізм і більшовизм - це не що інше, як організація усіх сил лукавого для боротьби не тільки з усіма релігіями світу, але й усім тим, що в людстві благородне, людяне, культурне»³. Всі послання Митрополита, що будили сумніння людей, мали на меті об'єднати українців до морального самовдосконалення, а також виступи Греко-Католицької Церкви проти комуністичної ідеології, її тісний зв'язок з українським національним рухом були серйозною перешкодою на шляху радянзації краю.

Однак більшовицька влада, знаючи про надзвичайно великий авторитет Митрополита, боячись збурити загальні вірних, не розпочинала фронтального наступу на Церкву, не поспішала запроваджувати на зайнятих землях радянське законодавство про релігійні культу. Проте, відразу ж відбулося одержавлення всіх засобів масової інформації, в т.ч. й греко-католицьких видавництв, релігійна література вилучалася з продажу й бібліотек, конфісковано будівлі Богословської академії, великих і малих семінарій у Львові, Станіславові та Перемишлі, кошти і господарські об'єкти, що належали Митрополитові, монашим спільнотам, цінні монастирські книгозбірні й архіви, націоналізовано єпархіальні та парафіяльні маєтності

¹ Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939 - 1950). - Львів, 2005. - С. 20-21.

² Пастирське послання Митрополита Андрея Шептицького «Осторога перед загрозою комунізму» // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. У 2-х т. -Т. 2.- Кн. 1: Пастирське вчення і діяльність. - Львів, 1998. - С. 489.

³ Хресною Дорогою. Функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939-1941 та 1944-1946 роках. Збірник документів і матеріалів / Упорядкування Михайла Гайковського. - Львів, 2006. - С. 26.

тощо. Таким чином, Церква практично була позбавлена всіх можливостей впливу та засобів до існування¹.

Водночас пастирські послання до духовенства трималися осторонь політики, до молоді не піддавалися впливові антирелігійної пропаганди, засудження конфіскації монастирської власності, ліквідації монашеских інституцій, переслідування чернецтва, призначення коад'ютором Й. Сліпого, систематичне скликання Архиепархіальних соборів духовенства, приготування до місійної та унійної праці на Сході, рішучі виступи проти депортації населення, проведення колективізації сільського господарства, заклики до священнослужителів брати участь у суспільному житті краю не могли не бути поміченими новою владою, яка шукала підходи до Митрополита. В поле зору енкаведистів потрапили практично всі з найбільш наближених до нього осіб².

Спеціальна директива наркома внутрішніх справ УРСР І. Серова «Про агентурно-оперативну роботу по релігійниках Західної України» від 22 грудня 1939 р., ґрунтовна доповідна записка НКВС про діяльність Митрополита від 25 грудня 1939 р. промовисто свідчили, що більшовицька влада розпочала відкритий наступ на УГКЦ. Вже 31 грудня 1939 р. Управління НКВС по Львівській області заводить на Митрополита та його оточення агентурну справу під назвою «Ходячі»³.

Збір інформації про Шептицького, засилання до нього різних агентів, жорсткі заходи радянської влади щодо уніатського духовенства показували, що над життям Митрополита нависла небезпека. В органах більшовицької влади спочатку десь поширювалася думка про арешт і вивезення А. Шептицького, згодом робилася спроба навіть його отруїти⁴. Тому, відчувши небезпеку життя, його оточення підготувало план таємного вивезення Митрополита за кордон. Однак, він від цього задуму відмовився, заявивши, що «віддасть перевагу мученицькій смерті взамін життя в даліні від свого народу, який саме зараз його потребує»⁵.

До того ж, у нього в той час раптово загострився запальний процес в суглобах рук і ніг. Він не міг самостійно пересуватися, гострий артрит відібрав у нього можливість навіть писати, заледве відчував смак їжі, і тільки мовчазно спостерігав за тією боротьбою, що її розгорнули комуністи проти його Церкви.

Вже тоді у Москві розроблялися і затверджувалися наркомом внутрішніх справ СРСР Л. Берією плани оперативних заходів щодо першого етапу ліквідації Греко-Католицької Церкви, зокрема у розкладанні її керівництва. Радянською владою здійснювалися спроби підкорити або, принаймні, розколоти УГКЦ, нею підтримувалися, а точніше ініціювалися

¹ Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 29-31.

² Митрополит Андрей Шептицький у документах... - С. 26-27.

³ Там само. - С. 43.

⁴ Там само. - С. 13.

⁵ Там само. - С. 135.

плани Російської Православної Церкви відновити «возз'єднавчу» акцію серед переважної більшості українського католицького населення Галичини.

Однак реалізації планів Кремля щодо «возз'єднання уніатів» перешкодив вибух радянсько-німецької війни 22 червня 1941 р. Радянський режим мусів спочатку пережити смертельне протистояння з іншою тоталітарною державою, війська якої невдовзі захопили цілу Україну.

А. Шептицький підтримав Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 р., висловив сподівання, що «на підвалинах солідарності і усильної праці всіх Українців повстане Соборна Україна не тільки як велике слово і ідея, але як живий, життєдайний, здоровий, могутній, державний організм»¹.

Підписання меморандуму до Гітлера про полегшення становища українського народу, листи Митрополита до вищого німецького керівництва - Й. Ріббентропа, Гімлера щодо знищення євреїв та їх переховування на Святоюрській горі, протест проти залучення української поліції у численних мордуваннях єврейського населення викликали гнів нацистських окупантів. Гестапо слідкувало за кожним кроком Кир Андрея, але представники цієї «служби смерті» так і не наважились арештувати чи вбити його, знаючи, що будь-яка дія проти Митрополита обернеться для них повним провалом політики їх військового панування в Галичині.

Вони навіть заборонили поширювати його пастирське послання «Як будувати рідну хату» із закликом до єдності українського народу, від якої залежало майбутнє Батьківщини. Бачачи роздори, що відбувалися в українському суспільстві, Шептицький у роки війни прагнув домогтися релігійної єдності як одного з чинників у досягненні національної цілісності. Він активно намагався реалізувати ідею возз'єднання уніатської й православної Церков в автокефальну Церкву в Україні під главенством Папи Римського. При цьому ідею возз'єднання Церков А. Шептицький висував не як релігійну необхідність, а як національно-політичну².

Зрозуміло, що такі дії Митрополита тільки підносили його авторитет серед громадянства, на що звернули увагу представники радянських спецслужб відразу ж по звільненні Львова у липні 1944 р. від нацистських окупантів. У довідці підполковника держбезпеки С. Каріна (Даниленка), що контролював діяльність Греко-Католицької Церкви й самого Шептицького, наголошувалось на величезному впливі й авторитеті Митрополита серед віруючих і духовенства уніатської Церкви. «Без перебільшення можна сказати, - підкреслював енкаведист, - що такого безапеляційного авторитету й впливу не має ні один глава церковної течії в СРСР»³.

Однак зазначимо, що на той час Греко-Католицька Церква була значно послаблена внаслідок чисельної еміграції. На Захід виїхало близько 300

¹ Митрополит Андрей Шептицький: життя і діяльність. Документи і матеріали 1899-1944. У 2-х т. Т. 2, кн. 2. - Львів, 1998. - С. 924.

² Митрополит Андрей Шептицький у документах ... - С. 263.

³ Там само. - С. 264.

священиків і багато представників інтелігенції, серед якої чимало активних мирян. Щоправда, весь єпископат УГКЦ залишився у краю¹.

На відміну від першої більшовицької окупації у 1939 - 1941 рр., тепер радянська влада поставилася до Греко-Католицької Церкви й релігії взагалі дещо лояльніше. Не турбували єпископат і духовенство, не призивали на військову службу священиків, дияконів, семінаристів, дяків і навіть окремих церковних старостів. Продовжували діяти Львівська Богословська Академія і Семінарія, за монастирями збереглися їхні будівлі, повернуті в роки нацистської окупації, не велася відкрита антирелігійна пропаганда.

Це було своєрідне затишшя перед бурєю, тактичний хід з боку більшовицького керівництва з метою більш детального вивчення становища всередині Церкви, ставлення Митрополита до геополітичних подій, вишукати форму для використання авторитету Шептицького для зміцнення впливу радянської влади серед населення Західної України, а також для боротьби з національним рухом. Однак, кінцевою метою влади було продовження реалізації координованих Кремлем планів Московського патріархату щодо «возз'єднання уніатів», яке перервалося вибухом радянсько-німецької війни.

У листі першого секретаря Львівського обкому І. Грушецького, КП(б)У і голови Львівського облвиконкому М. Козирева «Про ставлення органів радянської влади на Львівщині до церкви», надісланому на початку серпня 1944 р. голові Раднаркому УРСР і першому секретареві ЦК КП(б)У М. Хрущову, наголошувалося на зверненні особливої уваги стосовно діяльності на території західних областей України служителів релігійних культів, яку вони проводять через широко розвинену мережу костьолів, церков і молитовних будинків. Підкреслювалося, що Б. Твардовський (архієпископ Римо-Католицької Церкви) і А. Шептицький через своїх представників прагнуть показати свою лояльність до радянської влади. Але водночас Шептицький ставить перед органами влади питання щодо залишення у лікарнях каплиць для релігійних відправ, дозволити монашкам-сестрам працювати у лікувальних закладах, не призивати до Червоної армії студентів-семінаристів, залишити в консисторії друкарню.

Керівники області вважали за потрібне закрити каплиці в лікарнях, монашкам дозволити працювати, але за умови носити одяг звичайних медсестер, студентам-семінаристам дати відтермінування від призову, а друкарню забрати для потреб облвиконкому.

У зв'язку з тим, що діяльність Римо-Католицької та Греко-Католицької Церков набирали великого значення, керівництво області просило вище стоячі органи влади надіслати до Львова «висококваліфікованого робітника у справах церкви»².

Вже 4 вересня 1944 р. до Львова для зустрічі та бесід з Митрополитом прибув виконуючий обов'язки Уповноваженого Ради у справах релігійних

¹ Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 64-65.

² Культурне життя в Україні. Західні землі. 1939-1953: документи і матеріали. Т. 1. - Київ, 1995. - С. 237-238.

культів при уряді УРСР, підполковник держбезпеки С. Карін (Даниленко). Після зустрічі 7 вересня 1944 р. з Митрополитом С. Карін вважав, що прорадянські настрої Шептицького слід розглядати не тільки як «знак часу», але й як безумовний перелом, який «вільно чи невільно» відбувся з Митрополитом через його розчарування німецькою владою і завдяки «могутності радянської влади і Червоної армії, яка розгромила окупантів». Цьому, підкреслював енкаведист, сприяла також «наша тактика в галузі церковної політики».

У доповідній записці С. Каріна підкреслювалося про переконання Шептицького щодо безперспективності боротьби націоналістичного руху, хоч тут же вказувалося на його безперервний моральний зв'язок з українським національно-визвольним рухом. Він вважав, що Шептицький виявляє свої прорадянські настрої лише для того, щоби знайти для себе вигідну форму прилучитися до боротьби з націоналістичним рухом.

Визнаючи непорушність авторитету Митрополита серед духовенства і населення енкаведист вважав некорисними часті його відвідини представниками влади. На його думку, потрібно під будь-яким приводом викликати представників греко-католицького єпископату до Києва, де «вигідніше буде їх обробляти з метою підпорядкування уніатської церкви нашому впливові»¹.

Виступ Митрополита на урочистій сесії Львівського Архиепархіального Собору 7 вересня 1944 р., на якому він закликав духовенство змінити своє ставлення до радянської влади, оскільки вона «допускає свободу релігії», а «безбожництво перестало бути прапором боротьби для советів», підкреслення його прорадянськості представниками Греко-Католицької Церкви свідчили про далекоглядність А. Шептицького щодо збереження Церкви у злуці з Вселенською Церквою в нових умовах життя, у способі зберегти українське громадянство перед більшовицькою загрозою морального і фізичного знищення.

Під час наступних візитів до Митрополита С. Карін (Даниленко) прагнув виконати вказівки своїх вище стоячих керівників (наркома держбезпеки СРСР В. Меркулова і наркома держбезпеки УРСР С. Савченка) щодо використання Шептицького в потрібному для влади руслі, незалежно від того, наскільки Митрополит щирий і відвертий у своїх заявах. Він й далі чинив тиск на А. Шептицького, щоб той, по-перше, склав прийнятне для влади по формі та змісту звернення до ОУН-івців. По-друге, оскільки висловлювання Митрополита стосовно співпраці з владою мали характер абстрактних обіцянок, рекомендувати йому звернутися до Уповноваженого Ради у справах релігійних культів з листом, в якому були б вказані конкретні пропозиції щодо патріотичної діяльності уніатської Церкви і, в якій

¹ Митрополит Андрей Шептицький у документах... - С. 277-294.

конкретній, обов'язковій формі могла би виглядати ця робота (церковні звернення, збір коштів у фонд оборони)¹.

С. Даниленко наполягав, щоб А. Шептицький і Й. Сліпий офіційно задекларували лояльність Греко-Католицької Церкви до Радянської держави та подбали про її урядове «визнання»².

На початку жовтня 1944 р. Митрополит А. Шептицький надіслав голові Ради у справах релігійних культів при уряді СРСР І. Полянському лист, в якому висловлював бажання Церкви «нормалізувати відносини з радянським урядом». І. Полянський зі згоди Л. Берії, В. Молотова і М. Хрущова запропонував Митрополитові вислати до Москви делегацію³.

16 жовтня 1944 р. А. Шептицький повідомив голову Львівського облвиконкому М. Козирєва про скерування до Москви делегації (о. д-р Гавриїл Костельник, канонік митрополичого ординаріату, о. Іван Котів, радник митрополичого ординаріату і о. Герман Будзінський, еромонах-студит, як перекладач) з уповноваженням «зложити привіт великому маршалу СРСР товаришу Сталіну» й доручив їм обговорити «біжучі церковні справи Галицької Митрополії у відносинах з урядами в Києві та Москві»⁴.

14 жовтня 1944 р. А. Шептицький спробував ще раз виявити добре ставлення Церкви до держави, видавши послання до духовенства Архиепархії. У ньому наголошувалось: «Одним з головних обов'язків церкви є помагати терплячим і рятувати їх в їхньому горі. Того горя теперішня війна так безмірно багато наносить, що почувашся до обов'язку пригадати всечеснішому духовенству і вірним наказ любові до ближнього... Заряджую отцям, щоб кожна парафія зложила на ранених і хворих Червоної армії в теперішній війні щонайменше 500 рублів і переслала їх до 1 грудня 1944 р. до Митрополичої консисторії, яка їх передасть Червоному Хресту»⁵.

Варто виокремити ще один цікавий факт з передостанніх днів Митрополита Андрея. Йдеться про лист Шептицького до Сталіна, до написання якого Митрополита спонукували працівники одного Львівського, очевидно, Залізничного райкому КП(б)У. Про це вказував у довідці від 30 вересня 1944 р. начальник відділу 2 управління НКДБ УРСР, капітан держбезпеки Богданов, який отримав таку інформацію 20 вересня 1944 р. від радника митрополичого ординаріату о. І. Котіва. Згодом він повідомляв, що текст листа написаний, схвалений єпископатом, але ще обговорюватиметься на Соборі духовенства, після чого буде всіма підписаний і скерований адресату. Однак копії листа Котів не приніс, мотивуючи це можливими деякими внесеними змінами під час проведення Собору, а пообіцяв переслати до Києва в Комітет по справах релігійних культів при РНК УРСР⁶.

¹ Там само. - С. 364-365.

² Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 69.

³ Одинцов М. Уніяті // Аргументи і факти. - Москва, 1989. - 7-13 октябрю

⁴ Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 70.

⁵ Добричев В. У тіні святого Юра. - Львів, 1970. - С. 193.

⁶ Митрополит Андрей Шептицький в документах... - С. 331-332.

Вже після смерті Митрополита нарком держбезпеки УРСР С. Савченко, повідомляючи М. Хрущова про похорон А. Шептицького, говорив про лист Кир Андрея до Сталіна, який повинен передати його брат - ігумен Климентій Шептицький, що входить до складу делегації Греко-Католицької Церкви, яка готується виїхати до Москви¹.

Чи взяв зі собою ігумен Климентій листа Митрополита А. Шептицького - невідомо. Знаємо, що делегація Церкви повезла до Москви лист нового Митрополита Йосифа Сліпого, адресованого Сталіну².

У збірнику «Митрополит Андрей Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939-1944 рр.)» - упорядники: С. Кокін, Н. Сердюк, С. Сердюк, за загальною редакцією В. Сергійчука сказано, що листа Митрополита А. Шептицького «енкаведистам не вдалося перехопити у Львові, відтак він відсутній в архівних фондах СБУ. Про його зміст знаємо лише за уривками, опублікованими свого часу за океаном»³.

У статті Марійки Клячко «Лист Митрополита Шептицького до Сталіна», опублікованій у часописі «Свобода» (Нью-Йорк; Джерзі Ситі) від 30 грудня 1989 р. зазначено: «Завдяки відкритим архівам в Україні, в моїх руках є лист Митрополита Андрея Шептицького до Сталіна. Цей документ машинописний з невеличкими рукописними поправками, без дати і підпису». За змістом обох копій фрагментів листа встановлено його авторство - Митрополит А. Шептицький. Не висловлюючи здогадок щодо потрапляння двох копій листа на Захід, наголосимо, що у листі А. Шептицький складав Сталінові признання за прилучення західноукраїнських земель до Великої України, висловлював сподівання, що «наша Церква і наш нарід знайдуть в Українській Советській Республіці повну свободу праці і розвою в добробуті та щастю...».

Відтак Митрополит Андрей дуже тонко і дипломатично, з глибоким підтекстом висловлював Сталінові побажання «такої слави і такого щастя, що в порівнянні з ними Ваше так винятково високе становище в сучасному світі і злучена з ним слава видадуться малими в порівнянні з величчю і високістю бажаних нами цінностей... Ми бажаємо Вам Христової благодати, яка дає вічне спасіння душі». І тут Митрополит повчав Сталіна, що «до благодати потреба вправді покаяння, але покаяння є тільки побідою над собою, найвищим тріумфом людини, ліком на слабости людської природи»⁴.

Закінчувався лист словами: «Христове Євангеліє поручає простоту і покору як могутні середники духової величі. Хвиля простого упокорення себе самого перед величчю Христового Євангелія дасть Вам зрозуміти, що наша вдячність і наші бажання несуть людським душам життя і спасіння».

В той час, коли громадяни Радянського Союзу тремтіли від страху навіть від самої думки про Сталіна, Митрополит А. Шептицький нагадував

¹ Там само. - С. 398.

² Хресною дорогою. - С. 39.

³ Митрополит Андрей Шептицький в документах... - С. 16.

⁴ Свобода. - Нью-Йорк; Джерзі Ситі, 1989. - 30 груд.

йому, що хоча він «Начальний Вождь і Великий Маршал», хай пам'ятає про вічність, а для цього потрібне «покаяння»¹.

Варто зазначити, що восени 1944 р. Митрополит вже був важко хворий. Ще 3 березня 1942 р. у зверненні «До української віруючої православної інтелігенції» щодо майбутньої злуки греко-католицького і православного віросповідань він вказував на свою неміч. «Незабаром починаю 78-ий рік життя, - зазначав А. Шептицький, - недугою хронічного запалення суглобів я від 12 літ прикований до крісла, без змоги станути на ноги. Недуга позбавила мене майже всієї влади в правій руці, а кілька разів у році, за кожним разом через кілька тижнів, я позбавлений влади і в лівій руці»².

У жовтні 1944 р. Митрополит А. Шептицький застудився і ця недуга дала серйозне ускладнення на серце. Лікар Владики весь час перебував біля свого пацієнта, бачачи різке погіршення його стану. Цілодобово біля нього чергували монахині чину св. Василія Великого та згромадження сестер-служебниць св. Вікентія, а також всі священники митрополичих палат. В останній день свого життя Митрополит був повністю паралізований: не міг навіть попричащатися. 1 листопада 1944 р. о 13 год. 45 хв. на 80 році життя відійшов у вічність Архієпископ і Митрополит Андрей Шептицький³.

В той же день представники митрополії Г. Костельник та І. Котів повідомили про смерть А. Шептицького голову Львівської міської ради П. Бойка, який прийняв їх «як справжній східний грубий більшовик» і Уповноваженому по справах релігійних культів при РНК УРСР С. Даниленкові, який просив передати своє співчуття Митрополитові Й. Сліпому і братові Шептицького - ігуменові Климентію. Крім того, Г. Костельник та І. Котів звернулися з проханням про дозвіл щодо друку оголошення про смерть Митрополита і не чинити ніяких перешкод священикам і віруючим, які прибуватимуть на похорон з провінції⁴.

2 листопада 1944 р. нарком держбезпеки УРСР С. Савченко доповідав своєму вище стоячому начальнику в Москві В. Меркулову про смерть і день похорону А. Шептицького, про відкладення виїзду делегації Греко-Католицької Церкви до Москви і щодо наміру ігумена Климентія відправити лист Сталіну.

Крім того, С. Савченко повідомляв про вжиті заходи, зокрема забезпечення постійного агентурного нагляду стосовно керівництва Церкви і похоронної церемонії, яку обмежити тільки площею навколо собору св. Юра, представникові органів використати зустріч з новим митрополитом і Климентієм Шептицьким для ознайомлення з листом до Сталіна і вияснення історії папської булли щодо призначення Йосифа Сліпого, а також не брати йому участі в похоронах, пославшись на не повністю виявлене відношення Греко-Католицької Церкви до радянської влади. Найголовнішим і

¹ Там само.

² Митрополит Андрей Шептицький в документах... - С. 255-256.

³ Історія Львова. У 3-х томах. Т. 3. - Львів, 2007. - 269.

⁴ Митрополит Андрей Шептицький в документах... - С. 387-388.

найдоцільнішим після похорону Митрополита вважав С. Савченко створити комісію з представників Львівського облвиконкому і Академії наук з включенням К. Шептицького для опечатування архіву А. Шептицького з наступним його вилученням до Академії наук¹.

Варто звернути увагу на те, що ні одна з львівських газет не помістила на своїх шпальтах звістки про смерть Митрополита А. Шептицького. Тільки центральний орган комуністів «Правда» подала 4 листопада 1944 р. на останній 4-й сторінці невеличке повідомлення: «Смерть Митрополита Шептицького». В ній зазначалося: «Львов. 2 ноября (ТАСС). 1 ноября с. г. в гор. Львове скончался в возрасте 79 лет митрополит Андрей Шептицкий, глава греко-католической церкви в СССР. Похороны состоятся 5 ноября в соборе Святого Юра в гор. Львове. Управление греко-католической церковью принял митрополит Иосиф Слепой»².

Український щоденник у США «Свобода» 7 листопада 1944 р. теж повідомив своїх читачів заміткою «Вісти з Москви про смерть Митрополита А. Шептицького». У ній подавалося: «Різні пресові агенції подали короткі звідомлення про те, що у Львові помер Митрополит Андрій Шептицький в 79-тім році життя. Подано їх на підставі звідомлення советської пресової агенції ТАСС. Поминаючи різні неточності, що подані в тих новинах, виходило б з того, що подає Асошіейтед Прес, що Митрополит помер 4 листопада. Знов Релігійна Новинкарська Служба подає, що похорон плянується на день 5 листопада в катедрі Св. Юра у Львові. З того виходило, що Митрополита похоронено минулої неділі. Асошіейтед Прес ще подала, що «Йосиф Сліпий став виконуючим обов'язки Митрополита». Це певно мова про архієпископа Йосифа Сліпого, щодо особи якого вже давно ходили вісти, що має стати наступником Митрополита Андрія Шептицького»³.

Управлінням НКДБ Львівської області був розроблений детальний план агентурно-оперативної роботи по проведенню похорону Шептицького. У ньому зазначалося, що у зв'язку з великим авторитетом Митрополита серед українців, на похорон прибудуть уніатські священники, керівники монастирів, монахи, а також велика кількість віруючих з Львівської та сусідніх областей. Таке скупчення людей можуть використати оунівці і польські націоналісти для своїх «антирадянських цілей, розповсюдження націоналістичних листівок та інших контрреволюційних проявів».

Тому для «недопущення ворожої діяльності націоналістичного підпілля», на похоронах Шептицького органи держбезпеки здійснювали ряд заходів, зокрема, з метою виявлення змісту заповіту Митрополита А. Шептицького, суджень щодо призначення Й. Сліпого Митрополитом Львівської архієпархії, стану архіву і можливості його використання у резиденцію А. Шептицького направлялися співробітники органів для бесід з Й. Сліпим, єпископами М. Будкою і М. Чарнецьким, ігуменом Климентієм.

¹ Там само. - С. 372-374.

² Правда. - Москва, 1944. - 4 ноября.

³ Свобода. - Нью-Йорк; Джерзі Сіті. - 1944. - 7 листоп.

Зведення агентурно-інформативного апарату стосовно реагування про смерть Шептицького і настрої українського населення щоденно до 24.00 передавалися в обласне управління НКДБ.

Починаючи з 2 листопада 1944 р., було організовано чергування оперативних працівників у соборі Святого Юра для запобігання можливих антирадянських проявів, а з 3 листопада виставлявся пост зовнішнього спостереження для фіксації подій, що відбувалися в соборі, і своєчасної інформації про це в управління НКДБ.

Львівські УНКДБ і УНКВС в день похоронів 5 листопада розмістили бойову групу в кількості 30 чоловік поблизу резиденції Митрополита, організували навколо неї для забезпечення зовнішнього порядку 4 пости із числа міліціонерів, направили по одному-двох працівників НКВС у всі греко-католицькі церкви Львова, всі райвідділи НКДБ міста чергували для прийому затриманих та їх фільтрації¹.

За розпорядженням Й. Сліпого, якого за згодою Папи Пія XII Митрополит А. Шептицький ще 22 грудня 1939 р. таємно висвятив на єпископа з правом наступництва, з 1 по 11 листопада включно було оголошено траур. Щодня правились Літургії і жертвувались молитви за покійного. 2 листопада тіло Митрополита з домашньої каплиці, де одноразово могло поміститися заледве 50 осіб, процесійно перенесено до катедрального собору Св. Юра і там знаходилось протягом наступних чотирьох днів. За цей час велика кількість народу відвідала Свято-Юрський пагорб, аби віддати честь і попроситися зі своїм святим пастирем².

Похорон відбувся в неділю 5 листопада 1944 р. в катедральному соборі Св. Юра. Й. Сліпий відслужив архієрейську Службу Божу разом з єпископами - Перемишльським Йосафатом Коциловським і Волинським Миколаєм Чарнецьким, Львівським генеральним вікарієм Микитою Будкою, єпископом-коад'ютором Перемишльським Григорієм Лакотою, членами капітул Львівської і Перемишльської єпархій, провінціалом оо. Василіан 0. Віталієм Градюком, віце-провінціалом оо. Редemptористів о. Йосифом де Вохтом, ігуменом Студитів о. Климентієм Шептицьким, ректором духовної семінарії о. Іваном Чорняком, а також з іншими священиками³. Не були присутні на похороні Станіславівські владика Г. Хомишин та 1. Лятишевський через «складні обставини». Телеграми з повідомленням про смерть і дату поховання Митрополита Андрея вони отримали вже після похорону⁴.

Другу Службу Божу у Свято-Юрському соборі відправив за латинським обрядом римо-католицький архієпископ і митрополит Львівський Болеслав Твардовський, а за вірменським обрядом - апостольський протонотарій і капітулярний вікарій вірменського обряду

¹ Там само. - С. 377-379.

² Небесняк Є. Митрополит Андрей. - Рим; Львів, 2003. - С. 322.

³ Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 71.

⁴ Гнатів Я. Остання путь // Мета. - Львів, 1992. - 22 листоп.

Діонісій Кастанович. У похороні також взяв участь єпископ-коад'ютор Львівський латинського обряду Євгеніюш Базяк¹.

Після заупокійних молитов Й. Сліпий виголосив проповідь перед величезною кількістю віруючих, що зібралися на Свято-Юрській площі. Він детально зупинився на біографії покійного Митрополита, підкреслив його доброзичливе відношення до терпеливого українського народу, наголосив, що все своє життя А. Шептицький захищав його інтереси².

По завершенню всіх літургійних чинностей за погодженням з радянською владою похоронна процесія пройшла центральними вулицями міста - Міцкевича (Листопадового Чину), повз корпус університету, Третього травня (Січових Стрільців), Легіонів (проспект Свободи), Коперніка, Сапєги (С. Бандери), Захаревича (Архітекторська) і повернулась до кафедрального собору. На чолі колони несли 40 хоругв і 31 вінок від молоді, учнів середніх шкіл, технікумів, студентів і викладачів вищих навчальних закладів, також науковців і акторів Львова з відповідними написами.

За колоною з вінками йшли хористи (100 осіб) собору Св. Юра, монахині (200 осіб), понад 150 священників, 70 студентів Богословської Академії та 170 семінаристів, котрі вишикувалися шеренгами перед катафалком з труною. За ними слідували єпископи і Митрополит Й. Сліпий, а після домовини з тілом Кир Андрея йшов тільки його брат - ігумен Климентій. В кінці колони йшло біля 10 тисяч українців³. На парапеті собору Святого Юра у присутності 20 тисяч віруючих прощальне слово виголосив преосвященний владика Й. Сліпий⁴. Поховано А. Шептицького у крипті кафедрального собору поруч із саркофагом кардинала Сильвестра Сембратовича. Богослужіння і жалобний похід справили величезне враження на людей.

12 листопада 1944 р. відбулися урочистості з нагоди поставлення архієпископа Йосифа Сліпого на Митрополита Львівського і Галицького, а ігумена Климентія Шептицького обрано архімандритом монахів-студитів⁵.

Тільки 15 листопада 1944 р. на основі інформацій Львівського обкому партії, обласного управління НКДБ і наркома держбезпеки УРСР С. Савченка М. Хрущов доповідав Сталіну про смерть А. Шептицького і його похорон. У листі зазначалось, що перед смертю Митрополит зайняв прорадянську позицію, зокрема хотів відправити делегацію до Москви і Києва для привітання урядів, готував звернення до віруючих про підтримку радянської влади, розпорядився про збір коштів для Червоної армії. Далі Хрущов повідомляв про лист Шептицького, написаний до Сталіна, який обговорювався серед духовенства і викликав неоднозначну реакцію. Частина

¹ Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 71.

² Митрополит Андрей Шептицький в документах... - С. 393.

³ Митрополит Андрей Шептицький в документах ... - С. 393-394; Небесняк Є. Вказана праця. - С. 322.

⁴ Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 73; Небесняк Є. Вказана праця. - С. 322.

⁵ Історія Львова. - Т.3. - С. 270.

священства вважала, що Митрополит вже старий, хворий і тому не можна всерйоз сприймати його міркування щодо більшовиків і радянської влади. Цей лист мав передати Сталіну ігумен Климентій Шептицький. М. Хрущов також сповіщав про обрання главою Греко-Католицької Церкви Й. Сліпого, який нібито висловив свої симпатії до радянської влади і хоче, щоб вона підтримала «єркву. Однак Хрущов підкреслював, що Й. Сліпий ще не користується достатнім авторитетом серед єпископів і духовенства й тому в Церкві ведеться боротьба за вплив¹.

У зв'язку зі смертю Митрополита А. Шептицького серед населення Західної України і греко-католицького духовенства були різні судження про 44-річну діяльність глави уніатської Церкви. Але, головним чином, всі висловлювання зводилися до визнання Митрополита великим авторитетом серед українців, особливо наголошувалося на його благодійній діяльності - побудова лікувальних закладів, дитячих домівок і будинків для інвалідів, створення музеїв, різноманітних фахових шкіл, християнському милосерді і чоловіколюбстві, послідовній і широкій діяльності у всіх ділянках народного життя.

Віддали належну шану А. Шептицькому й закордонні українці. Зокрема, у статті-некролозі «Андрей - Митрополит», опублікованій у «Свободі», підкреслювалася велич Митрополита, його сила ідеї та духу, наголошувалося, що його смерть припала на третю російську неволю західної України і нового поневолення цілої української землі. «Та по теперішній втраті Великого Духовного Провідника, - відзначалося у некролозі, - лишається український нарід уже з великим досвідом, загартований у велетенських історичних перемінах». Закінчувався некролог з вірою у досягнення українським народом своєї мети - незалежної, самостійної Української держави: «Згаслий провідний ум лишається тепер провідним вічним духом. Не стало Митрополита Андрея Шептицького між живими, як не стало біблійного Мойсея між жидами, та проте жиди до обітованої землі дійшли..»².

Відомий історик української Церкви Микола Чубатий, наголошуючи на ролі А. Шептицького в житті українського народу і Церкви, зазначав, що Митрополит Андрей був «найбільше маркантною (дуже визначною) індивідуальністю наших часів». Адже його вважали за найбільшого українця не тільки вірні греко-католики, але також мільйони православних українців. «Тому, - відзначав М. Чубатий, - напевно Митрополит Андрей Шептицький це вже історична постать, така, яка остає в історії нації навіки»³.

У «Свободі» було поміщено також вірш Уляни Кравченко, присвячений А. Шептицькому, «Наш Архієрей»:

... Його життя:

це та всеобіймаюча любов...

¹ Боцюрків Б. Вказана праця. - С. 72-73.

² Свобода. - 1944. - 9 листоп.

³ Чубатий М. Митрополит Андрей Шептицький на тлі історії (1865-1944) // Свобода. - 1944. - 14 листоп.

Все ті святі вогні палають...
 Пастирський кожний лист -
 І не лячний нам бурі свист
 Пастир показує дорогу -
 до ясних зізд...
 ... Життя Його?
 Який великий зміст!..
 Сузір'я вічності схилилось перед Ним.
 І гнеться рим...¹

Відновлення радянської влади на західноукраїнських землях восени 1944 р., смерть Митрополита Андрея Шептицького визначили нову сторінку в історії Греко-Католицької Церкви, яка пережила найважчий період у своїй історії.

Проведений за допомогою радянських репресивно-каральних органів Львівський псевдособор 1946 року не зміг повністю знищити Греко-Католицьку Церкву і назавжди утвердити православ'я на Західній Україні. Вона існувала підпільно і так служила українству майже півстоліття.

23 січня 1990 р. собор Української Греко-Католицької Церкви проголосив про її легалізацію. Рішенням Львівської міської ради 6 квітня 1990 р. греко-католикам повернуто собор св. Юра, який знову став першопрестольною кафедрою УГКЦ. 19 серпня 1990 р., вперше після 1946 р., в соборі відбулася архієрейська Служба Божа, яку провів Митрополит Володимир Стернюк, а 29 березня 1991 р. у собор св. Юра прибув з Риму глава УГКЦ Мирослав-Іван кардинал Любачівський.

Виокремимо ще один важливий момент з життя А. Шептицького - це спасіння євреїв від смерті у роки Другої світової війни, що вказувало на його безстрашну сміливість, відвагу, яку може здійснити «лише людина неординарної святості життя», як писав єврейський публіцист П. Фрідман².

Митрополита не раз висували на звання «Праведника народів світу» за його заслуги перед єврейським народом у часи нацистської окупації українських земель. Порятунком єврейських дітей став незаперечним фактом; їм надавали метрики хрещення (без реального хрещення), українські імена, а потім розсилали по греко-католицьких монастирях і притулках. «Порятовані до цього часу боготворять Шептицького», - підкреслював єврейський історик Шимон Редліх³.

86-літній кінорежисер і журналіст Натан Гросс, який ніяк не був зв'язаний з Шептицьким, вважав помилковим таке прохолодне відношення до Митрополита. Протягом 20 років Гросс був членом комісії по розгляду справ «Праведників народів світу» у Тель-Авівському відділенні «Яд ва-Шема». Він згадував: «Справі Шептицького» було присвячено не менше 20 засідань. Рав Кахана (врятований Шептицьким) плакав, молячи членів

¹ Кравченко У. Наш Архієрей // Свобода. - 1944. - 8 листоп.

² Небесняк Є. Вказана праця. - С. 317.

³ Редліх Ш. Не визнаний Шептицький [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua>

комісії присвоїти Митрополитові звання Праведника, і я боровся як лев, але це не допомогло. Рабину відповіли, що ніхто не сумнівається у фактах, розповідь зворушує серце, але все ж більшість членів комісії - проти. Я думаю, це було політичне рішення. По-моєму, в «Яд ва-Шемі» боялися реакції єврейського світу за присвоєння звання українському націоналістові. Звичайно, в комісії засідають не ті, хто пережив Катастрофу, а ті, кому вона відома лише із багаточисленних свідчень»¹.

Ш. Редліх наголошував: «Ті, хто закидає Шептицькому, що він, мовляв, не ставив рятування євреїв як першочергове завдання, люди невеликого розуму. Щоб так думати, гадаю, треба бути ідіотом. У своїх листах до Папи він називав нацистів «скаженими вовками», «потворами». Хоча Митрополит і мав надзвичайний авторитет серед пастви, проте не був політичним керівником, не міг прямо говорити те, що думав, бо така була історична ситуація. З Шептицького ліпили прихильника гітлеризму. Це також ідіотизм. Чимало документів пізніше, на думку професора Ротфельда*, було сфальсифіковано комуністичною пропагандою. Хоча він і був українським націоналістом, це не заперечує його як великого гуманіста» .

Однак і донині А. Шептицький не отримав звання «Праведника народів світу», оскільки у цій справі переважають політичні інтриги, викривлене розуміння тодішніх обставин, а також наявність політичних амбіцій певного кола осіб, що в кінцевому результаті шкодять торжеству істини та справедливості.

23-27 червня 2001 р. під час перебування в Україні Папа Римський Іван Павло II відвідав крипту з похованням Митрополита Андрея у соборі святого Юра у Львові, віддавши йому належну пошану та засвідчивши перед цілим святом про своє захоплення його світлою постаттю.

2015-й рік в Україні було оголошено роком Митрополита Андрея Шептицького. Як глава Греко-Католицької Церкви він першим почав використовувати у спілкуванні з вірними народну мову, правити Богослужіння українською. Постать Владики знакова не лише для Церкви, але й для світського життя. Українське Реформаторство - це лише невелика частка того, за що Митрополита пам'ятають і шанують українці³.

29 липня 2015 р. Українська Греко-Католицька Церква і весь український народ пережили історичну подію, на яку очікувало не одне покоління - у Львові перед собором Святого Юрія відкрито пам'ятник Митрополитові Андрею Шептицькому. Його освятив глава УГКЦ Блаженніший патріарх Святослав у присутності Президента України Петра Порошенка, численного духовенства та архієреїв Синоду УГКЦ,

¹ Євреї підтримують націоналізм Митрополита Шептицького і тим спростовують радянські наклепи на нього [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mysliwiesc.livejournal.com>

² Редліх Ш. Не визнаний Шептицький [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://tyzhden.ua>

* Ротфельд Адам Даніель - колишній міністр закордонних справ Польщі.

³ Львівська газета. - Львів, 2015. - 30 липня.

представників єпископату Римо-Католицько та Вірменської Церков, понад десяток тисяч мирян.

У своєму виступі Президент України зазначив: «Сьогодні, ми з вами відновлюємо історичну справедливість, нарешті, відкриваючи монумент Шептицькому у Львові. Такі люди, як Владика Андрей, складають золотий запас України. Здійснилося пророцтво Андрея, яке він виголосив у свій передсмертний час: «Україна увільниться від упадку і стане державою могутньою, об'єднаною, величавою, яка буде дорівнювати іншим високорозвиненим державам. Мир, добробут, щастя, висока культура, взаємна любов і згода пануватимуть у ній»¹.

Зазначимо, що ще у 1935 р., у 30-ту річницю заснування Національного музею у Львові та у 70-ті роковини від дня народження великого Митрополита вперше побачив світ пам'ятник Шептицького (автор - Сергій Литвиненко). Пам'ятник постав як знак вдячності від українських митців. Його поставили на подвір'ї Національного музею у Львові (вул. Драгоманова), але простояв він там недовго. Іншого місця для монументу Андрею в той час у Львові не знайшлося.

Митець міжвоєнного львівського модерну Андрій Коверко виготовив інший пам'ятник - це за життя Митрополита Андрея, якого сам бачив. Але й тоді не знайшлося місця, крім подвір'я Львівської Богословської академії (вул. Коперніка). З приходом у 1939 р. більшовиків він був знищений. Власне, сьогоднішня скульптура Митрополита виготовлена на підставі того прижиттєвого йому пам'ятника авторства А. Коверка.

«Історія встановлення пам'ятника Митрополитові, - підкреслив патріарх Святослав, - це історія боротьби українців за свою свободу, невід'ємна частина національно-визвольних змагань. Митрополит Андрей зображений у вигляді вбогого монаха, підперезаного ременем. Він, як Мойсей українського народу, сходить зі Святоюрської гори, неначе з українського Синаю, після не сорокаденної, а 80-річної молитви і стояння перед Божим обличчям». Свою промову Блаженніший закінчив словами: «Праведний сину Божий, Митрополите Андрею, молися за всіх нас»².

Отже, Митрополита Андрея Шептицького шанували як Божу людину, що несла людям розраду і порятунок, незалежно від національності та походження, вбачали в його особі яскравий промінь надії, потужний голос розуму і людяності.

Ivan PATER

CITIZENSHIP ANDREY SHEPTYTSKY AND ITS PUBLIC HONOR

One of the great historical figures of the twentieth century is the Ukrainians Metropolitan Andrey Sheptytsky. Its activity has beneficial impact on all aspects of social and spiritual life of the Ukrainian people on every corner of the world. It is

¹ Високий Замок. - Львів, 2015. - 30 лип. - 5 серп.

² Там само.

proved that the Metropolitan, the spiritual guide of Ukrainians sought, above all, national educate their people, take it out of position on a provincial European path, to raise to the level of developed nations of the world. The complex of measures, which were sent to honor his memory.

Keywords: *Sheptytsky of the UGCC, Galicia, the Soviet government, national identity.*